

- **שם המחקר :** שינויים בתחום הקוגניטיבי, החברתי ובהתנהגות מסתגלת בקרב מבוגרים עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית: נתיב מואץ או יציב
- **שנה :** 2025
- **סוג מחקר :** תזה
- **מס' קטלוגי :** 890-719-2023
- **שמות החוקרים:** דורית חכם, בהנחיית : פרופ' חפציבה ליפשיץ
- **רשות המחקר:** אוניברסיטת בר אילן

מגבלות, מחקרי המשך והשלכות יישומיות

מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

מגבלות המחקר

גודל המדגם. במחקר הנוכחי השתתפו 78 נבדקים: 54 גברים (69.2%) ו-24 נשים (30.8%) עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית. במחקרים עתידיים מומלץ להגדיל את המדגם ולכלול גם משתתפים מבוגרים יותר בגילאי 65-80, על מנת לתת תוקף לממצאי המחקר הנוכחי ולבחון את נתיבי ההזדקנות בגילאים מתקדמים יותר.

מחקר רוחב (Cross sectional study). המחקר הנוכחי הוא מחקר רוחב, בו נערכה בדיקה במדדי אינטליגנציה קריסטלית ופלואידיית, התנהגות מסתגלת וכישורים חברתיים בין נבדקים בקבוצות גיל שונות: מבוגרים צעירים (25-34), גיל העמידה (35-44), ומבוגרים בוגרים (+45). יתרונה של מתודולוגיה זו הוא בצמצום הסיכון לנשירה של הנבדקים בשל חוסר שיתוף פעולה, איבוד ענין ומוטיבציה או תמותה, אולם יש להתייחס לממצאי מחקרי הרוחב בהירות בעיקר בשל 'אפקט קוהורט' (Birren & Morrison, 1961; Schaie, 2005). לפי אפקט זה, מיומנויות שנלמדו על ידי משתתף בגיל מסוים, יכולות לבוא לידי ביטוי באופן שונה בקרב משתתף בן אותו גיל בשל שינויים בין-דוריים, תרבותיים, חברתיים וחינוכיים שחלו במהלך השנים. עם זאת, Horn and Cattell (1967) מצאו נתיבי התפתחות זהים של אינטליגנציה קריסטלית ופלואידיית הן במחקרי רוחב והן במחקרי אורך באוכלוסייה עם התפתחות תקינה. על מנת לתקף את ממצאי המחקר הנוכחי מומלץ לערוך מחקר אורך (Longitudinal study), לצורך מעקב אחר ההתפתחות הקוגניטיבית, ההתנהגות המסתגלת והכישורים החברתיים של נבדקים עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית, מגיל הבגרות הצעירה ועד הבגרות המאוחרת.

אופן המדידה. בתחילת המחקר נעשה ניסיון להשתמש בכלי הערכה סטנדרטיים ומקובלים כגון מבחן המטריצות של רייבן (SPM; Raven, 1958) ומבחן וקסלר (WAIS-IV; Wechsler, 2008), אולם התברר כי כלים אלו אינם מתאימים לאוכלוסיית המחקר. המשתתפים, המאופיינים בהנמכה קוגניטיבית משמעותית וצרכי תמיכה גבוהים, התקשו בהבנת ההוראות ובביצוע המשימות הנדרשות. האתגר המרכזי היה במציאת כלים תקפים ומהימנים אשר יהיו נגישים ומותאמים לרמת התפקוד של המשתתפים. לבסוף, נעשה שימוש בכלי המדידה PPVT-5 (Dunn, 2019), מבחן שמש (Biran & Friedmann, 2005), ומבחן TONI-4 (Brown et al., 2010), אשר

מתאימים לאוכלוסיית המחקר בשל מבנה המשימות הפשוט שלהם, הסתמכותם על זיהוי חזותי, ודרישות הביצוע הנמוכות שלהם.

תופעה זו של קושי במדידה באוכלוסיה עם מש"ה אינה ייחודית למחקרנו. בספרות המדעית הוצגה ביקורת מהותית כלפי מבחני יכולות קוגניטיביות באוכלוסיות אלו (Thurm et al., 2019), כיון שבניגוד למבחני האינטליגנציה הסטנדרטיים, כלי המדידה באוכלוסיה זו אינם עומדים תמיד בתקני המבחנים הקוגניטיביים המקובלים. לאור הקשיים במדידת יכולות קוגניטיביות באוכלוסיה עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית מומלץ במחקרים עתידיים לפתח כלים המותאמים לאוכלוסייה זו, ומומלץ אף לערוך תצפיות על סיטואציות בזמן אמת במצבי חיים שונים של המשתתפים.

מניעת הטיות במחקר. מחקרנו כלל רק את דיווחם של הצוות המטפל אודות יכולותיהם הקוגניטיביות והתנהגותיות של המשתתפים (מבחן ויילנד ומבחן SRS). במחקרים עתידיים מומלץ לכלול גם דיווחים של בני המשפחה הסובבים אותם (דוח פרוקסי) כדי לאמת את תשובותיהם ולמנוע הטיות בממצאי המחקר. כמו כן, מומלץ לשלב מדדים אובייקטיביים נוספים כגון בדיקות נירופסיכולוגיות ומדדי ביצוע בפעילויות יומיומיות בסביבה הטבעית.

המלצות מחקריות נוספות

הרחבת המחקר למדדים נוספים. מומלץ לכלול במחקרים עתידיים מדדים נוספים כגון: איכות חיים, בריאות נפשית, מעורבות חברתית, רמת העצמאות בקהילה, ושביעות רצון אישית. מדדים אלו יספקו תמונה הוליסטית יותר של התפקוד ויאפשרו הבנה מעמיקה יותר של ההשפעות המעשיות של השינויים הקוגניטיביים על החיים היומיומיים.

מחקר רב-תרבותי. מומלץ לערוך מחקר הכולל מדגמים ממדינות וממערכות שירותים שונות, כדי לבחון את יכולת הכללה של הממצאים ולזהות גורמים תרבותיים או מערכתיים המשפיעים על נתיבי ההתפתחות. במיוחד מומלץ להשוות בין מערכות שירותים המבוססות על מודל קהילתי למערכות המבוססות על מודל מוסדי.

בחינת גורמי סיכון והגנה. מומלץ לזהות גורמי סיכון (כגון מצבים רפואיים נלווים, תרופות, בידוד חברתי) וגורמי הגנה (כגון פעילות גופנית, מעורבות חברתית, גירוי קוגניטיבי) המשפיעים על נתיבי ההתפתחות. בחינה זו תאפשר פיתוח התערבויות מותאמות לקידום התפתחות אופטימלית.

מחקר התערבות. מומלץ לבחון את יעילותן של התערבויות ספציפיות (קוגניטיביות, חברתיות, גופניות) בשיפור או שמירה על תפקוד קוגניטיבי והתנהגות מסתגלת באוכלוסיה זו. במיוחד מומלץ לבחון התערבויות המתמקדות בחיזוק האינטליגנציה הפלואידית בגילאי 25-34 ובשמירה על האינטליגנציה הקריסטלית בגילאי 45+.

פרקטיקות והמלצות חינוכיות

הדרכת הגורמים הטיפוליים בנושא הפוטנציאל ההתפתחותי המתמשך בגיל המבוגר. קיימת חשיבות בהדרכת הצוות החינוכי/טיפולי להבנת השינויים הקוגניטיביים והתנהגותיים המתרחשים עם הגיל באוכלוסיה עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית. במיוחד חשוב להדגיש שהתפתחות נמשכת גם בגיל המבוגר ושניתן להשפיע עליה באמצעות תכניות התערבות מתאימות. החזקות של אנשים על הרצף האוטיסטי באינטליגנציה פלואידית מהוות משאב חשוב לפיתוח אסטרטגיות פיצוי. הדרכה זו תאפשר פיתוח אסטרטגיות

התמודדות מותאמות לכל קבוצת גיל, כאשר הצוותים יוכלו להבחין בין צרכי הפיתוח והחיזוק בגילאים הצעירים לבין צרכי השימור והפיצוי בגילאים המבוגרים.

פיתוח מערכות תמיכה מותאמות. על בסיס ממצאי המחקר מומלץ לפתח מערכות תמיכה מותאמות לאנשים עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית במסגרות התעסוקה והדיוור. בהתבסס על נתיבי ההתפתחות הקוגניטיביים שזוהו, חשוב להתאים את הסביבה והפעילויות לכל קבוצת גיל: בגילאי 25-44 יש להתמקד בחיזוק מיומנויות קוגניטיביות מתקדמות, פיתוח אוצר מילים, קריאה פונקציונלית ומיומנויות חברתיות חדשות. המסגרות בגילאים אלה צריכות להיות דינמיות, מאתגרות ומגוונות, עם הזדמנויות מתמידות ללמידה ולהתפתחות. לעומת זאת, בגילאי 45 ומעלה יש לעבור לגישה של שמירה על יכולות קיימות, עם סביבה יציבה ומוכרת, רוטינות קבועות ותמיכות ויזואליות מוגברות המנצלות את היכולות הויזו-מרחביות השמורות. בנוסף, הענקת הזדמנויות להשתתפות בפעילויות פנאי מספקות והקניית מיומנויות חברתיות המותאמות לרמת התפקוד עשויות לסייע לאנשים באוכלוסיה זו להתמודד טוב יותר עם האתגרים ולשפר את איכות חייהם. חשוב שמערכות התמיכה יכללו גם התאמות פיזיות של הסביבה, שימוש בטכנולוגיות מסייעות, ופיתוח תקשורת חלופית המותאמת לשלב ההתפתחותי.

פיתוח תכניות התערבות מותאמות גיל. על בסיס הממצאים המתייחסים לנתיבי ההתפתחות השונים, מומלץ לפתח תכניות התערבות ספציפיות לכל קבוצת גיל: לגילאי 25-34, מומלץ לפתח תכניות לחיזוק האינטליגנציה הפלואידית תוך ניצול הפוטנציאל להתפתחות מתמשכת, כולל פעילויות לשיפור זיכרון עבודה, פתרון בעיות ויכולות ויזו-מרחביות. במקביל, יש להשקיע בחיזוק היכולות הקריסטליות כהכנה לעתיד. לגילאי 35-44, פיתוח ויישום תכניות לניצול מקסימלי של היכולות הקוגניטיביות, עם דגש על רכישת מיומנויות מורכבות, העמקת הידע והרחבת העצמאות התפקודית. זו התקופה האופטימלית ללמידה, ויש לנצל במלואה. בגילאי 45+, מומלץ ליישם תכניות לשמירה על הישגים קיימים ומניעת ירידה בתפקוד, תוך שימוש באסטרטגיות פיצוי המבוססות על החוזקות השמורות בתחום הפלואידי. התכניות צריכות לכלול אימון קוגניטיבי ממוקד, פעילות גופנית מותאמת, ושמירה על מעורבות חברתית, אשר יסייעו בשימור היכולות הקיימות ובמניעת ירידה בתפקוד וביכולות הקוגניטיביות.

פיתוח מערכת מעקב ואבחון מוקדם. מומלץ להקים מערכת מעקב שוטפת אחר שינויים קוגניטיביים ושינויים בהתנהגות מסתגלת, המאפשרת זיהוי מוקדם של ירידה בתפקוד ויישום תכנית התערבות מונעת. מערכת זו צריכה לכלול הערכות תקופתיות המותאמות לאוכלוסיה עם קומורבידיות של אוטיזם ומוגבלות שכלית התפתחותית, תוך שימוש בכלי הערכה מקובלים שהוכחו כיעילים במחקר הנוכחי (כגון PPVT, VABS, TONI). בגילאי 25-45, המעקב צריך להתמקד לא רק בזיהוי ירידה, אלא בעיקר בזיהוי הזדמנויות לחיזוק ולפיתוח. יש לתעד באופן שיטתי את התחומים בהם נשמרת יציבות או נצפה שיפור, ולהשתמש במידע זה לבניית תכניות התערבות פרואקטיביות המנצלות את הפוטנציאל ההתפתחותי הקיים. ככל שמתקרבים לגיל 45, המעקב צריך להיות תכוף יותר כדי לזהות סימנים ראשונים של שינוי במגמה. זיהוי מוקדם של ירידה קוגניטיבית יאפשר מעבר הדרגתי ומותאם מתכניות פיתוח לתכניות שימור, במטרה ליצור רצף התערבותי שיסייע בשימור ובהאטת קצב הנסיגה הקוגניטיבית. כאשר מזוהים סימני אזהרה מוקדמים, יש להפעיל מיידית תכנית התערבות אינטנסיבית המותאמת לממצאים הספציפיים. המעקב צריך לכלול גם הערכה של גורמי סיכון וגורמי הגנה, כגון רמת הפעילות

הגופנית, המעורבות החברתית, והגירוי הקוגניטיבי, על מנת לפתח תכנית התערבות הוליסטית המקיפה את כל תחומי החיים.

התרומה המרכזית של המחקר היא בהכרה שאיכות החיים של מבוגרים עם קומורבידיות של אוטיזם ומש"ה תלויה בהתאמת ההתערבויות, התמיכות והסביבה לשלב ההתפתחותי הספציפי, תוך ניצול החוזקות השמורות לפיצוי על התחומים הפגיעים. גישה זו מהווה בסיס לשינוי פרדיגמה - ממודל "תחזוקה" סטטי למודל דינמי של התפתחות מתמשכת המותאמת לשלב החיים.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)